

TOTEM

Tidsskrift ved Afdeling for Religionsvidenskab
og Arabisk- og Islamstudier, Aarhus Universitet
Nummer 25, efterår 2010
© Tidsskriftet og forfatterne, 2010

ISRAELITISK RELIGION OG TIDLIG JØDEDOM

Torahens rolle i gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom

af Charlotte Vindeløv Larsen,

stud. mag. ved Afdeling for Religionsvidenskab
og Arabisk- og Islamstudier

1. Indledning

Gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom betragter Torahen som værende universel og guddommelig. Torahen er Guds ord videregivet til Moses, der formidlede Torahen til Israel ved Sinaj under ørkenvandringen. Guds ord er normerende for tro og praksis, hvorfor Torahen har en helt central placering både i gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom. Torahens funktion og betydning påvirkes dog af de politiske, religiøse og sociale forhold i samfundet, hvorfor det er nærliggende at undersøge Torahens udvikling i et religionshistorisk perspektiv. Jeg vil derfor indledningsvist redegøre for Torahens rolle i gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom med udgangspunkt i henholdsvis Deut 5 og Aristeas 28-51. Redegørelsen vil basere sig på Torahens betydning for den religiøse aktivitet, jødernes identitet samt den skriftlige og mundtlige videregivelse af Jahves sociale leveregler til kommende generationer. Afslutningsvis vil jeg sammenfatte de væsentligste udviklingstræk mellem Torahens plads i gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom.

2. Torahens rolle i gammeltestamentlig religion

Torahen kan i gammeltestamentlig religion både betegne Pentateuken og det samlede kompleks af bud og regler, som Jahve gav Israel ved Sinaj under ørkenvandringen, og som dermed udgør en del af Pentateuken. Lovsamlingen er overleveret i forskellige miljøer over tid, men alle samlet og indsat i samme kontekst - Ved Sinaj under ørkenvandringen. Jeg vil i det følgende redegøre for Torahens rolle i gammeltestamentlig religion med fokus på den mundtlige tradition, tempelkulten og Israel som nation på baggrund af Deut 5 (Jensen 2007, 205-212).

Dekalogen i Deut 5 beskriver Jahves fundamentale religiøse, sociale og moralske leveregler og bud for israelitterne. Jahve viser sig her som en henvendelsens gud, idet dekalogen udsiges af Jahve selv direkte til Israel. Jahves tilsynekomst er en religiøs oplevelse, der både skaber fascination og rædsel¹ blandt menneskene, hvorfor Moses indsættes som mediator (Deut 5, 23-28). Jahve indleder dekalogen med første og største bud: ”Du må ikke have andre guder end mig”, der tydeligt illustrerer monolatrien i gammeltestamentlig religion (Deut 5, 7). Jahve henvender sig i dette og i de følgende to bud til israelitterne alene og illustrerer tanken om en national guddom. Første til tredje bud

¹ Rudolf Otto indførte kategorien det numinøse, der ofte sammenfattes som *mysterium tremendum et fascinans*, et mysterium, der på samme tid vækker rædsel og fascination (Jensen 2007, 144).

i dekalogen fastsætter religiøse grundregler for Israels forhold til Jahve, og definerer Israel som en etnisk-politisk størrelse. De første tre bud er kulturelle og fokuserer på, hvorledes israelitterne adskiller sig fra andre kulturer (Jensen 2007, 216-217). Første til tredje bud i Deut 5 afslører en deuteronomistisk tankegang. Ifølge deuteronomismen er Torahen den primære guddommelige manifestation på jorden særlig henvendt nationen Israel, som det udvalgte folk (ibid., 274). Modsat koncentrerer den præstelige tempelteologi sig om den kultisk formidlede kommunikation mellem menneske og guddom, hvorfor Torahen har en sekundær betydning inden for den præstelige teologi (ibid., 278). Torahens plads i gammeltestamentlig religion afhænger således af det teologiske udgangspunkt, da deuteronomismen tillægger Torahen en større betydning end den præstelige teologi.

Fjerde til tiende bud er fællesmenneskelige bud, der fokuserer på socialiteten i samfundet. Budene fokuserer på israelitternes forhold til sine medmennesker og er gældende for hele menneskeheden. Budene omhandler fundamentale sociale regler, der er nødvendige for et samfunds overlevelse (ibid., 216-217). Fjerde til tiende bud er formuleret i en sprogligt belærende tone, og opbygget i en form med faste gentagelser. Den faste indledning til de enkelte bud: ”Du må ikke...” gør det nemmere for israelitterne at memorere budene. Jahve understreger netop, at israelitterne skal lære budene udenad og følge dem omhyggeligt (Deut 5,1). Da religionens vigtigste formål er at indprente sig i folks bevidsthed, kan dette betragtes som en sproglig hjælp til en mundtlig opbygget erindring. Gammeltestamentlig religion benytter sig hovedsageligt af mundtlig formidling mellem generationerne, da kun et begrænset antal israelitter kunne læse og skrive. I stedet for at skriftliggøre helligteksten skrives Jahves bud derfor i israelitternes hjerte, så de ikke glemmer det specielle ved Israel som nation og den israelitiske kultur. ”Gid de altid må frygte mig i deres hjerte og holde alle mine befalinger...” (Deut 5,29) I gammeltestamentlig religion betragtes hjertet som stedet med hukommelse. Hvis israelitterne altid frygter Jahve i deres hjerte, vil de aldrig glemme ham (Jensen 2007, 259). Dette er samtidig den perfekte løsning på deuteronomismens problem – israelitternes glemsomhed. Den mundtlige hukommelse og videregivelse af Jahves bud fremhæves gennem Deuteronomium. ”Disse ord, som jeg i dag befaler dig, skal ligge dig på sinde, og du skal gentage dem for dine sønner” (Deut 6, 6-7). I dette citat skal Jahves befalinger og sociale levereregler videregives mundtligt i de nære relationer mellem generationerne inden for familien i den private sfære. Jahve påbyder desuden offentlig oplæsning af Torahen med henblik på belæring og videreformidling til næste generation (Deut 31, 9-13). Jahve påpeger dermed gentagne

gange vigtigheden af, at de sociale og moralske leveregler, der blev videregivet ved Sinaj, bliver overholdt og formidlet videre til kommende generationer.

Hvad sker der imidlertid, hvis Jahves bud og regler ikke overholdes? I gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom skal Torahen ikke overholdes for at opnå et godt forhold til Jahve. Der er allerede etableret et godt forhold til Jahve. Jahve elsker israelitterne og opretholder kontrakten, så længe israelerne gengælder Jahves kærlighed og overholder de regler, som Jahve har pålagt dem (Deut 7, 12). Torahens bud skal derfor efterleves for at bibeholde det gode forhold. Et brud på kontrakten med Jahve har forskellige konsekvenser i henholdsvis gammeltestamentlig religion og tidlig jødedom. I gammeltestamentlig religion har straffen kollektive konsekvenser. Straffen vil enten indtræffe i dette liv eller gå i arv til kommende generationer: ”Jeg straffer fædres skyld på børn, børnebørn og oldebørn af dem, der hader mig” (Deut 5, 9-10). I tidlig jødedom har straffen derimod individuelle konsekvenser, og vil enten indtræffe i dette liv eller i den kommende tid efter døden (Cohen 2006, 84-87). Uanset hvilken straf det jødiske kollektiv eller individ bliver pålagt, er det dog af altoverskyggende betydning, at Jahves bud og leveregler overholdes i både gammeltestamentlig religion og i tidlig jødedom, så det gode forhold til Jahve bevares.

Opsummerende er Torahen, ifølge deuteronomismen, den primære hellighed på jorden og tilknyttet Israel som nation. Dette kommer i særdeleshed til udtryk i dekalogens tre første bud i Deut 5, hvor grundregler for Jahves forhold til israelitterne fastslås, og hvor Israel defineres som en etnisk-politisk størrelse. Torahen erindres hovedsageligt gennem en mundtlig tradition, hvor Jahves sociale leveregler for israelitterne er opbygget efter sproglige gentagelser og går i arv gennem generationerne. Torahen udgør en væsentlig del i gammeltestamentlig religion, idet Jahves bud og sociale leveregler regulerer og definerer samfundets normer og værdier. Den centraliserede tempelkult og præsternes monopol på hellighed udgør imidlertid den største påvirkning på den religiøse praksis.

3. Torahens rolle i tidlig jødedom

Hvilken indflydelse får den historiske og religiøse udvikling for Torahens rolle i tidlig jødedom? I det følgende redegøres for Torahens rolle i tidlig jødedom på baggrund af Aristeas's brev. Redegørelsen vil fokusere på kanoniseringsprocessen samt religionens demokratisering og individualisering i tidlig jødedom.

Det babylonske eksil 587-539 f.v.t. opløste Israel som nation og spredte jøderne i landene omkring Middelhavet og skabte diasporaen. En oversættelse af Torahen var derfor nødvendig, idet langt størstedelen af jøderne i diasporaen ikke længere beherskede hebraisk – Torahens originalsprog. Aristeas brev er en fiktiv fortælling om den første græske oversættelse af Torahen, der senere blev kendt som Septuaginta (ibid., 200).

Aristeas brev beskriver det tredje århundrede f.v.t., hvor var Judæa domineret af hellenistiske konger fra Egypten (ibid., 200). Jøderne i Judæa og diasporaen tilpassede sig de politiske omstændigheder, de var underlagt, og var samtidig stærkt påvirket af den dominerende hellenistiske kultur (ibid., 29). Det illustreres i Aristeas brev, hvor ypperstepræsten Eleazar og jøderne forholder sig passivt til den herskende konge og beder til, at Gud vil bevare kongens rige med herlighed under fredelige forhold (Aristeas, 44-45). Det er et udtryk for den gennemgående kvietisme, der kendetegner hele den jødiske historie (Cohen 2006, 26). Aristeas brev tydeliggør, at israelitterne ønskede at være en del af det store hellenistiske samfund, men samtidig ville bevare deres jødiske identitet og fællesskab (ibid., 29). Oversættelsen af Torahen kan derfor både betragtes som en tilpasning, idet den oversættes fra hebraisk til græsk, men samtidig også som en påmindelse om den jødiske kultur og det jødiske fællesskab.

I denne sammenhæng er det derfor interessant, at det netop ikke er den jødiske ypperstepræst, der tager initiativ til en oversættelse af Torahen, men den egyptiske konge Ptolemaios. Efter opfordring fra Demetrius tager Ptolemaios initiativ til at få en nøjagtig oversættelse af Torahen fra hebraisk til græsk, da jødernes lov mangler i ordentlig oversættelse i kongens bibliotek. Ptolemaios kontakter ypperstepræsten Eleazar og beder Eleazar om at udvælge lærde jøder til oversættelsen. I sin henvendelse udviser Ptolemaios respekt og nåde overfor jøderne og jødedommen og frigiver både slaver og sender gaver til Eleazar (Aristeas 29-40). Hvorfor er Ptolemaios interesseret i en græsk oversættelse af Torahen i sit bibliotek? Aristeas har en jødisk fortællervinkel, hvorfor de jødiske interesser er i fokus, og kongen Ptolemaios' interesser nedprioriteres i den fiktive fortælling (Hammershaimb 1963, 382). Aristeas benytter teksten til at fremhæve Torahen som en guddommelig lovgivning, der er overordentlig filosofisk og ren (Aristeas, 31). Efter at Eleazar har modtaget Ptolemaios forespørgsel og gaver med anerkendelse, taknemmelighed og imødekommenhed, opremser han straks de 72 oversætteres navne (Aristeas 41-51). Eleazar legitimerer hermed indirekte at Torahen oversættes fra hebraisk til græsk. Aristeas kan derfor samtidig have brugt teksten til at legitimere helligtekstens oversættelse til græsk, eftersom der tidligere herskede tvivl om helligtekstens 'hellighed'

på andre sprog end hebraisk (Hammershaimb 1963, 390). Da Torahen nu var blevet en autoritativ og urørlig tekst på hebraisk, kunne oversættelser ikke længere forvolde skade (Cohen 2006, 184-185).

Hvilke konsekvenser har Torahens oversættelse for jødedommen? Det stigende antal jøder i Middelhavsområdet gjorde det nødvendigt at finde et nyt bindeled mellem jøderne i Judæa og diasporaen. Templet i Jerusalem var både fjernt og utilgængeligt, hvorfor Torahen, der både var direkte tilgængelig og anvendelig for den enkelte jøde, blev ideel som nyt kultobjekt. Skriftliggørelsen af Torahen blev betragtet som et middel til at gøre diasporaens jøder mere bevidste om deres egen kultur og et forsøg på at beskytte den jødiske kultur fra det hellenistiske samfund (Schleicher 2008, 13).

[...] helligteksten er nødvendig som et middel til at opnå en bevidst stillingtagen til kulturens normative og formative værdier med henblik på at overveje, om og hvordan man skal tænke, agere, forholde sig og forblive inden for ens egen kulturs grænser (Schleicher 2008, 13).

Oversættelsen skulle overbevise diasporaens jøder om deres religions overlegenhed og tydeliggøre forskellen og grænserne mellem det jødiske fællesskab og de omkringliggende kulturer (Müller 2008, 44). Et af formålene med den græske oversættelse var derfor at gøre Torahen tilgængelig for alle jøder i det hellenistiske område og dermed påminde diasporaens jøder om det særlige ved den jødiske kultur (Cohen 2006, 201). En oversættelse af Torahen gjorde det muligt at udbygge det religiøse fællesskab mellem jøderne i Judæa og diasporaen. Selvom jøderne var geografisk adskilt, var de religiøst forbundet gennem Torahen. Der sker således en udvikling i Torahens betydning for den jødiske identitet. I gammeltestamentlig religion definerede Torahen Israel som en etnisk-politisk størrelse i et geografisk afgrænset område. Dette kommer som tidligere nævnt særligt til udtryk i første til tredje bud i dekalogen. I tidlig jødedom definerer Torahen derimod hele det jødiske folk i et ubegrænset geografisk område, og forbinder jøderne i Judæa og diasporaen. Jøderne definerer derfor ikke længere sig selv som en nation i tidlig jødedom, men snarere som en religion (ibid., 42).

Oversættelsen af Torahen får betydningsfulde konsekvenser for jøderne i Judæa og i særdeleshed i diasporaen. Den græske oversættelse kan via religiøse specialister blive formidlet til diasporaens jøder i forbindelse med synagogegudstjenester. Den enkeltes mulighed for en individuel religiøs praksis vokser herved gennem Torahlæren. (Hammershaimb 1963, 390). Alle jøder kan deltage i den religiøse praksis både i Judæa og

diasporaen, hvorfor der sker en stigende individualisering af religionen i tidlig jødedom. Gudsdyrkelsen er ikke længere kun offentlig ved kultiske specialister som i gammeltestamentlig religion, men både offentlig ved religiøse specialister og privat ved lægmand gennem Torahstudier og bøn. I gammeltestamentlig religion havde kun præsterne adgang til det hellige område i templet og monopol på den religiøse sandhed via en centraliseret tempelkult. I tidlig jødedom får alle jøder adgang til hellighed med en decentraliseret religiøs aktivitet gennem Torah og bøn. Der opstår herved en demokratisering af religionen, der skaber nye religiøse institutioner og specialister, der sætter individet og praksis i centrum (Cohen 2006, 66).

Oversættelsen er startskuddet til en længere kanoniseringsproces af de jødiske helligtekster. Hvor Torahen i gammeltestamentlig religion blev produceret, bliver den i tidlig jødedom kanoniseret og fortolket. Den skriftlige tradition bliver derfor mere fremtrædende i forhold til den mundtlige, og Torahen opnår status som autoriseret helligtekst (ibid., 11). Denne udvikling forstærkes efter 70 e.v.t., hvor det andet tempel i Jerusalem ødelægges. Herefter er der ikke længere et geografisk helligsted, hvorfor Torahen i sig selv bliver det helligste. Torahen får herefter en større autoritet og betydning i rabbinisk jødedommen, hvilket understreges i Mishnahtraktaten (ibid., 210-211). I vers et i Mishnahtraktaten dannes et gærde om Torahen, der symboliserer en praksis omkring kulten, der adskiller den hellige Torah fra den profane verden og angiver Torahen som det primære helligsted (Mishnah, 1). Torahens stigende betydning i rabbinisk jødedom symboliseres desuden i forbindelse med løvhyttefesten og ugefesten.

4. Konklusion

Torahens betydning for den religiøse aktivitet, jødernes identitet og den mundtlige og skriftlige tradition gennemgår en udvikling fra gammeltestamentlig religion til tidlig jødedom. I gammeltestamentlig religion havde kun præsterne adgang til hellighed gennem en centraliseret tempelkult. I tidlig jødedom kan alle jøder deltage i den religiøse praksis både i Judæa og diasporaen. Der sker således en individualisering af religionen i tidlig jødedom, hvor den enkeltes mulighed for en individuel religiøs praksis vokser gennem Torahlæren. I dekalogen fremstår det tydeligt, at Torahen definerer jøderne som en nation i gammeltestamentlig religion, hvorimod Torahen i tidlig jødedom definerer jøderne som en religiøs gruppe. I gammeltestamentlig religion sker overleveringen af Jahves sociale leveregler hovedsageligt gennem en mundtlig tradition, hvilket fremhæves i Deut 5,

hvorimod den skriftlige tradition bliver mere fremherskende i tidlig jødedom særligt i forbindelse med oversættelsen af Torahen fra hebraisk til græsk og den senere kanonisering. Det kan således konkluderes, at Torahen får en større betydning for den religiøse aktivitet i tidlig jødedom, og oversættelsen af Torahen påvirker den begyndende individualisering og demokratisering af jødedommen.

5. Litteraturliste

Bibelen

2005 *Bibelen*, Det Danske Bibelselskab, København

Cohen, Shaye J. D.

2006 *From the Maccabees to the Mishnah*, second edition, Westminster John Knox Press, Louisville London

Hammershaimb, E. *et al.*

1963 *Aristeas 28-51 in: De gammeltestamentlige pseudepigrapher*, 4. hæfte, G. E. C. GAD, København

Jensen, Hans J. Lundager

2007 *Gammeltestamentlig religion*, ANIS, Frederiksberg

Müller, Mogens

2008 "Aristeasbrevet", *Gads Bibelleksikon*, Gads Forlag, København, 2. udgave, 3. oplag, 44

Salomonsen & Winther

2001 *Pirkei Avot 1, Mishnah in: Jødedommen – Religiøse tekster gennem 2000 år*, bind I, Spektrum, København

Schleicher, Marianne

2008 "Torah som kult- og kommentarobjekt - En kritisk refleksion over Assmanns bidrag til helligtekstforskningen", *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift* 52, 13